

Veliki prasak modernosti

**Inovacija kroz vatreno oružje, ekspanzija kroz rat:
osvrt na poreklo apstraktnog rada**

Robert Kurz

2002.

Sadržaj

Uvod	3
Nedostaci istorijskog materijalizma	3
Neviteška oružja	4
Izolovana vojna mašina	5
Ratni finansijeri, kondotijeri i landsknehti	7
Monetarizacija društva	9
Državotvorni rat	10
Izolovana ekonomija	11
Literatura	12

Uvod

Prema upornoj prosvetiteljskoj glasini, moderni sistem robne proizvodnje razvio se u suprotnosti s batinaškom kulturom takozvanog srednjeg veka, kroz „civilizujući proces“ (Norbert Elias, 1936), kao plod miroljubive trgovine i razvoja, buržoaske marljivosti, naučne radoznalosti, izuma za povećanje blagostanja i smelih otkrića. A nosilac svih tih divnih stvari trebalo bi da bude moderni „autonomni subjekt“, koji se oslobodio otuđenih feudalno-agrarnih stega i uzdigao do „slobode pojedinca“. Prava je šteta, dakle, što oblik proizvodnje koji se razvio iz tako velike koncentracije čistih vrlina i dostignuća odlikuju masovna beda, globalno osiromašenje, svetski ratovi, svetske krize i uništavanje svetskih razmera.

Uistinu razorni i ubilački rezultati modernizacije govore da su počeci bili drugačiji od onih iz zvanične ideološke bajke. Od kada je Maks Veber (Max Weber) ukazao na duhovnu vezu između protestantizma i kapitalizma, praistorija moderniteta bila je klasifikovana samo u najgrubljim crtama i nimalo kritički.

S određenom „buržoaskom lukavošću“, motivi i procesi koji su doveli do nastanka modernog sveta bili su uglavnom ignorisani, kako bi ružičasta zora buržoaske slobode i oslobađanja sistema robne proizvodnje mogla da zablista u svojoj lažnoj nevinosti.

Postoji, međutim, istorijski pristup suprotan zvaničnom shvatanju istorije, koji otkriva da počeci kapitalizma u ranom modernom periodu nisu ni na koji način bili posledica mirnog širenja tržišta već da su suštinski bili vojno-ekonomske prirode. Istina je da su još u antičkom periodu postojali robno-novčani odnosi, inostrana trgovina i manja ili veća tržišta, ali sve to nikada nije moglo da se razvije u totalitarni sistem tržišno-monetarne ekonomije, poput onog iz modernog doba. Kao što je primetio Marks, na rubovima agrarne naturalne ekonomije uvek su postojale ekonomske „niše“. Ideja da se uzroci za uspon sistema u kojem se novac, kao „automatski subjekt“ (Marks), hrani samim sobom, ne nalaze samo u protestantskoj ideološkoj revoluciji već i u inovacijama u naoružanju iz rane faze modernog vojnog sistema, javlja se i donekle razvija i u istraživanjima Maksa Vebera.

Ali Veber, kao osvedočeni ideolog starog nemačkog imperijalizma, očigledno nije bio zainteresovan za dalje praćenje i sistematizaciju tih misli. Društveni i ekonomski istoričar Verner Zombart (Werner Sombart) eksplicitno je ukazao na vojno-ekonomske korene modernosti još u svom delu *Rat i kapitalizam* iz 1913. Ali ni on nije dalje sledio taj pristup, pošto je ubrzo posle toga postao jedan od vodećih ratnih ideologa, da bi kasnije, kao ubeđeni antisemita, pristupio nacistima. Prošlo je više od pola veka pre nego što je veza između nastanka kapitalizma i „političke ekonomije vatrenog oružja“ ponovo počela da se istražuje, kao u delima nemačkog ekonomiste Karla Georga Cina (Zinn, *Topovi i kuga*, 1989) i britanskog istoričara moderne Džefrija Parkera (Geoffrey Parker, *Vojna revolucija*, 1988, 1996). Ali čak ni te studije, iako su iznosile poražavajući materijal, nisu bile lišene apologetskih elemenata. Ružičasta slika modernosti, nasleđena od prosvetiteljstva, i dalje je mogla da nam zamagljuje vid.

Nedostaci istorijskog materijalizma

Moglo bi se pretpostaviti da je radikalna društvena kritika marksističkog usmerenja bila predodređena da preuzme i dalje razvije pristup koji je buržoaska teorija napustila. Najzad, Marks je bio taj koji ne samo da je analizirao destruktivnu funkcionalnu logiku „automatskog subjekta“ i

njome obuhvaćeni oblik „apstraktnog rada“ odvojenog od potreba, već je, bez imalo ulepšavanja, prikazao i sve samo ne civilizujuću istoriju kapitalizma, kao u poglavlju o „takozvanoj prvobitnoj akumulaciji“ (*Kapital*).

Mora se priznati da čak i u tom prikazu vojno-ekonomsko poreklo logike kapitala ostaje nedovoljno istaknuto. A marksizam posle Marksa nije se vratio na to pitanje: istorija izgradnje preindustrijskog sistema robne proizvodnje za marksiste je bila neprijatna, zbog svojih čudno dvosmislenih posledica po njihovu vlastitu doktrinu.

U Marksovoj teoriji, naime, postoji razlog zbog kojeg su tu vezu, tako neprijatnu za buržoaske apologete, morali da potisnu i sami marksisti. Suštinska komponenta u konstrukciji istorijskog materijalizma jeste opis istorije kao niza „nužnih“ stadijuma razvoja, u kojem i kapitalizam ima svoje mesto i kojem se čak pripisuje „civilizujuća misija“. ¹ Ali ta konstrukcija nasleđena od buržoaske prosvetiteljske filozofije i Hegela, samo materijalistički izokrenuta i socijalistički primenjena, nimalo ne odgovara potpuno anticivilizujućoj osnivačkoj istoriji kapitala, kojem su, po Marksovim rečima, u času rođenja „krv i prljavština izbijali iz svake pore“. ²

Ono što najviše protivreči istorijskom materijalizmu jeste shvatanje po kojem se logika eksploatacije i apstraktnog rada nije rodila „u okrilju“ premodernog agrarnog društva, kroz razvoj uvećanih proizvodnih snaga već je, sasvim suprotno, bila samo „razvoj destruktivne sile“, koji se spolja, kao strani princip nametnuo prirodnoj agrarnoj ekonomiji i ugušio je, umesto da je vodi dalje od njenih ograničenja.

Kako bi sačuvali svoju metateorijsku i istorijsko-filozofsku šemu, marksisti su morali da predistoriju i ranu istoriju razvoja kapitalizma drže u mraku ili da je klasifikuju suprotno činjenicama. Presudan je očigledno bio njihov strah od podsticanja reakcionarne misli. Ali to je lažna alternativa, koja se uvek iznova javlja iz kontradikcija buržoaske ideologije. Prosvetiteljska mitologija progresa s jedne strane, i reakcionarni kulturni pesimizam i agrarni romanticizam s druge, samo su dve strane istog novčića. Oba gledišta izvire iz potrebe za nekom pozitivnom ontologijom.

Ukoliko, međutim, sledimo negativni impuls za „odbacivanjem svih odnosa u kojima je čovek poniženo biće“ (Marks)³, nije potrebna nikakva ontološka konstrukcija. Iz toga bi se moglo zaključiti da suštinske teze istorijskog materijalizma u stvari važe za samo jednu društvenu formu, kapitalizam. Pored toga, naravno, postavlja se i pitanje kako se zaista kapitalistički sistem proizvodnje razvio iz „političke ekonomije vatrenog oružja“.

Neviteška oružja

Negde u XIV veku, u nekoj alhemičarskoj kuhinji u jugozapadnoj Nemačkoj, zasigurno je došlo do snažne eksplozije. Nemarno sastavljena mešavina šalitre, sumpora i drugih hemikalija je eksplodirala. Radoznali monah koji je izvodio taj eksperiment zvao se Bertold Švarc (Berthold

¹ Marks, *Grundrisse, Manifest*, itd.

² *Kapital*, 24: Takozvana prvobitna akumulacija, Prosveta, Beograd, 1978, str. 670, prev. Pijade-Čolaković: „Ako novac, kako veli Augier, 'dolazi na svet s mrljama krvi na jednom obrazu', kapital se rađa lijući krv i prljavštinu iz svih svojih pora, od glave do pete.“

³ *Prilog kritici Hegelove filozofije prava*, 1843–1844, „Uvod“, Dela, III, str. 156. Čuveni deo, koji se ovde posebno dobro uklapa: „Kritika religije završava učenjem da je čovek najviše biće za čoveka, dakle, kategoričkim imperativom: da se sruše svi odnosi u kojima je čovek poniženo, ugnjeteno, napušteno, prezreno biće, odnosi koji se ne mogu bolje opisati nego uzvikom jednog Francuza prilikom projektiranja poreza na pse: Jadni psi! S vama hoće da postupaju kao s ljudima!“ (Prevod: dr Ljubomir Tadić i Stanko Bošnjak; kurzivi, Marks.)

Schwarz). O njemu ne znamo ništa više od toga. Ali ta eksplozija je vrlo verovatno bila veliki prasak modernosti. Usput treba primetiti da su Kinezi znali za barut mnogo duže i da su ga, osim za raskošne vatromete, povremeno koristili i u vojne svrhe. Ali nisu razmišljali da taj eksploziv koriste za dalekometna oružja s projektilima čije je dejstvo i doslovno imalo veliki odjek. Takva primena bila je rezervisana za pobožne evropske hrišćane. Najranija zabeležena upotreba topa seže u 1334. godinu, kada je biskup Nikolaus I od Konstancie branio grad Mersburg.

Tako se rodilo „vatreno oružje“, do danas najzastupljenije smrtonosno oružje. Taj fundamentalni izum modernosti doveo je prvo do „vojne revolucije“ (Parker, 1988), koja je označila istorijski uspon Zapada. Posledice delotvornog dalekometnog oružja po društveni poredak prepoznate su još u srednjem veku. Ideološki strahovi te vrste stvoreni su oko 1000. godine, kada je sa istoka uvezen samostrel. Drugi Lateranski koncil zabranio je upotrebu te ratne alatke 1129. godine, kao „neviteškog oružja“. Nije slučajno samostrel postao glavno oružje lopova, odmetnika i pobunjenika.

Vatreno oružje učinilo je ponosnu, teško oklopljenu vitešku klasu u vojnom smislu potpuno smešnom. U svom delu *Simplicimus*, Grimmelhauzem je opisao svoj put od dečaka iz zabačenog šumskog sela do vojnog oficira, za vreme Tridesetogodišnjeg rata: „Ono što je od mene napravilo tako velikog čoveka jeste činjenica da i najniži štalski momak može danas namrtvo upucati i najsnažnijeg heroja na svetu, ali da barut nije izmišljen, morao bih i dalje da podvijam rep“ (Grimmelshausen, *Der abenteuerliche Simplicissimus Teutsch*, 1669).

„Vatrene cevi“ zasigurno se više nisu mogle naći u bilo čijim rukama. Naime, čim su mogućnosti nove oružane tehnologije postale očigledne, više ih ništa nije moglo zaustaviti. U strahu da ne zaostanu, i mali i veliki vladari počeli su da se otimaju o to čudo od eksplozivnog oružja. Tu više nikakav koncil nije bio od pomoći; poznavanje upotrebe novog destruktivnog oružja širilo se poput šumskog požara. U renesansnim gradovima severne Italije, gde je zanatstvo bilo relativno napredno, tehnologija vatrenog oružja razvijala se naročito brzo. U tom natalnom periodu modernog sveta, sva dostignuća i otkrića bila su u senci umeća izrade i korišćenja topova.

Početak XVI veka, severnoitalijanski teoretičar Antonio Kornacano (Cornazzano) opisao je presudnu ulogu vatrenog oružja u slavopojci topu, koji je u tom opisu personalizovao kao „*Madama la bombardata*, čiji sin je puška. Taj vražji izum prevazišao je sve druge i otvorio utvrđene gradove njihovim neprijateljima, učinivši da cele vojske drhte pred njegovom rikom“ (navedeno u Zur Lippe, 1988, str. 37).

Pravile su se sve bolje puške i pre svega sve veći topovi, sa sve većim dometom. Najveći među njima dobili su čak i lična imena. Kao odgovor na to, razvijene su nove tehnologije utvrđivanja. Tako je prvi podstrek ka modernizaciji istovremeno bio i trka u naoružavanju, i taj proces se periodično ponavljao sve do danas, kao suštinska crta modernosti. Što su topovi i bedemi postajali veći i tehnološki napredniji, to je uticaj vojne revolucije na društvene promene postajao izraženiji.

Izolovana vojna mašina

Brzo je postalo jasno da posledice pronalaska vatrenog oružja neće ostati ograničene na jednostavnu promenu u vojnoj tehnologiji. Transformacija u organizaciji i logistici rata koja je usledila, zasekla je mnogo dublje u društvene odnose. Do tog trenutka su civilni i vojni oblici organizacije u agrarnim društvima bili najvećim delom istovetni. Po pravilu, svaki slobodni, punopravni građanin bio je i vojno sposobna osoba. Vojska se okupljala samo kada je najviša odgovorna vlast,

bilo u vidu cara, kralja, vojvode ili konzula „pozivala na oružje“ radi nekog vojnog pohoda. Između takvih događaja nije postojao vojni aparat vredan pomena. Istina, neke velike imperije, poput kineske ili poznog Rimskog carstva, imale su manje ili više moćne stajaće vojske. Ali ma koliko da je taj stalni vojni teret bio skup, on je imao tek površan uticaj na ukupnu proizvodnju i način života.

Ključna razlika leži u problemu opreme. Premoderni ratnici nosili su svoje oružje sa sobom i imali ga pri sebi svakodnevno, ili su ga držali kod kuće. Kacige, štitove i mačeve mogao je da napravi skoro svaki seoski kovač, a svaki pastir je znao kako da koristi luk i strelu ili pračku. Cela logistika rata mogla se organizovati decentralizovano. To je u potpunosti odgovaralo pretežno decentralizovanim odnosima razvijene agrarne kulture. Centralna vlast, čak i despotska, imala je ograničen uticaj, a njena ruka je jedva doticala svakodnevni život.

Tome je onda došao kraj. Muskete, a naročito topovi, nisu se mogli proizvoditi u bilo kom selu i držati kod kuće, a nisu se mogli ni nositi sa sobom kao i obično. Instrumenti smrti su odjednom poprimili ogromne dimenzije i prekoračili okvire ljudskih odnosa. Možemo reći da u topu pronalazimo arhetip modernosti, alatku koja počinje da kontroliše svog tvorca. Ishod je bio nova industrija naoružanja i smrti, koja je poslužila kao prototip ili matrica za kasniju industrijalizaciju, čiji zadah leševa nikada nije nestao iz modernih društava, uključujući i demokratije globalnog tržišta.

Vojni aparat je počeo da se oslobađa civilne društvene organizacije. Vojno umeće je postalo specijalizovana profesija, a vojske su postale trajne institucije koje su počele da dominiraju ostatkom društva, kako to Džefri Parker pokazuje u svom istraživanju:

„Taj razvoj pratio je upadljiv rast veličine vojski širom Evrope (između 1500. i 1700. godine oružane snage nekoliko država su se desetostruko uvećale) i usvajanje ambicioznijih i kompleksnijih strategija za upravljanje tom uvećanom vojskom. (...) konačno, vojna revolucija je dramatično naglasila uticaj rata na društvo: ona je sa sobom povlačila veće troškove, nanosila je veću štetu, a uvećane vojske su predstavljale veće administrativne izazove (...)“ (Parker, 1988, 1–2).

Na taj način društveni resursi su bili preusmereni u vojne svrhe u nezabeleženoj meri. Neka vrsta rasipničkog militarizma postojala je i ranije, ali nikada na tako duge staze i po cenu tako velikog dela društvene proizvodnje. Novi oružani i vojni kompleks naglo se razvio u nezasićenog Moloha, koji je proždirao ogromne resurse i kojem su žrtvovani najbolji društveni potencijali. Uprkos ili možda zahvaljujući njihovim brojnim junačkim pesmama i ratničkom držanju, premoderne kulture su konzumirale relativno malo vojne opreme, a njihovi ratovi izgledaju skoro bezazleno.

Karl Georg Cin pravi poređenje koje je u tom pogledu još nepovoljnije za modernost:

„Meren razvojem tehnologije oružja u 14. veku, srednji vek (...) je na raspolaganju imao relativno slabu vojnu silu. Rat i naoružanje su u srednjem veku opterećivali društvo daleko manje nego u modernom periodu. Udeo poljoprivrednog viška koji se koristio u destruktivne svrhe u srednjem veku je ostao relativno mali; u suprotnom, ne bi bilo dovoljno neophodnih sredstava za tehnološki razvoj poljoprivrede, niti bi bilo izgrađeno toliko katedrala, novih gradova i utvrđenja. Najupadljivija razlika između srednjeg veka i modernog perioda leži u suštinski drugačijem kvalitetu

tehničkog progressa: poljoprivredni napredak u srednjem veku, i urbano naoružavanje i tehnologija luksuza uz zanemarivanje poljoprivrede u modernoj epohi“ (Zinn, 1989, 58).

„Madama la bombard“ nije samo progutala nesrazmerno veliki deo društvenog proizvoda već je dala i odlučujući podstrek do tada vrlo ograničenoj monetarnoj ekonomiji. Taj prodor novca kao anonimne dominantne sile nikada ne bi bio moguć samo na osnovu rasta produktivnosti poljoprivrede i domaće radinosti. Tehnoloških inovacija je bilo hiljadama godina unazad, ali ljudi su po pravilu taj dobitak u produktivnosti radije koristili za dokolicu i čulna zadovoljstva, a ne za akumulaciju monetarnog kapitala. Takav sumanut oblik razvoja proizvodnih snaga mogao je biti nametnut jedino spolja i silom, a novi oružani i vojni kompleks, odvojen od društva, nudio je za to najbolje uslove.

Kako proizvodnja vatrenog oružja više nije mogla da se obavlja decentralizovano, unutar granica agrarne kućne proizvodnje i prirodne ekonomije, morala je postati društveno koncentrisana. Isto je važno za stajaće vojske i vojne aparate, čiji su pripadnici sada bili profesionalne ubice, koji nisu mogli da se izdržavaju kućnom proizvodnjom. Jedini medijum za reprodukciju izolovane vojne mašine bio je novac. Odvajanje vojnog aparata s vatrenim oružjem od materijalnih potreba društva podudaralo se s apstraktnom formom novca kao odgovarajućim medijumom. Permanentna vojna ekonomija topa i strukturalno nezavisne velike vojske, na taj način su, u društvenom smislu, bili prevedeni u odgovarajuću ekspanziju novčanog posredovanja. Izvori su mogli biti različiti, ali svi su bili posledice „vojne revolucije“.

Ratni finansijeri, kondotijeri i landsknehti

Plaćenički kapetani ranog modernog doba (*condottieri*), kao i njihovi podređeni, obične topdžije i musketari, bili su prvi subjekti potpuno oslobođeni prirodne agrarne reprodukcije i društvenih veza. Tako je njihovo postojanje stvorilo prototip same subjektne forme, koja će tek u moderno doba evoluirati u opšti društveni princip apstrahovanja aktivnosti od potreba.

U analizi istoričara kulture Rudolfa cur Lipea (zur Lippe) postaje jasno kako su se nove, krvave „zanatlije smrti“ transformisale u prvobitni oblik modernog najamnog rada i upravljanja njime:

„Planiranje vojnih poduhvata (...) moralo se potčiniti primatu profitne kalkulacije. Koncept viteške časti i prikladno pokazivanje hrabrosti nisu više bili potrebni. (...) Nefunkcionalni ostaci feudalnih stavova, to jest, direktne reference na ljude i stvari za koje se čovek bori, postepeno su nestajali, kako je jedna generacija 'poslednjih vitezova' smenjivala drugu. (...) U stvari, veliki broj ratnika se transformisao u vojnike, koji primaju platu, a njihove vođe su isplaćivane iz državnih blagajni i preko kontora (trgovačkih kancelarija-predstavništava). Prvi tehnički izum od drastičnog praktičnog značaja uveden je u oblasti u kojoj je nešto poput apstraktnog rada i zamenljivih radnika koji rade za nadnicu bilo odavno poznato: top je tehnički odgovarao ciljevima ratova koji su se vodili zbog nečeg tako apstraktnog kao što su šanse za akumulaciju trgovačkog kapitala. (...) Kako je broj landsknehta (najamnika) u oružanoj sili bio jednak broju ljudi koje je klijent mogao da isplati, apstraktna rekapitulacija borbene snage u vidu topova kao mašina za destrukciju bila je logična posledica“ (zur Lippe, 1988: 37).

Stari merkantilni kapital nije, naravno, bio logični prvobitni uzrok tog odnosa između apstraktnog rada i pronalaska vatrenog oružja, kao što se to ovde (u gornjem odlomku) tvrdi u skladu s ontologijom istorijskog materijalizma. Nije apstraktna mašina za ubijanje, top, bila ta koja je odgovorila potrebama trgovačkog kapitala koji je već pokazivao apstraktni interes za akumulaciju već je, naprotiv, sama pojava tog oblika interesa bila posledica „vojne revolucije“ i njenih društvenih posledica.

U ovoj tački istorijski materijalizam bi morao da posumnja u sebe, zato što njegova pretpostavka „ekonomske baze“, u ovom slučaju one ranog modernog trgovačkog kapitala, nije u skladu s dijalektikom „proizvodnih snaga i proizvodnih odnosa“ koja je zapravo bila kasniji rezultat kapitalističkog oblika proizvodnje. Koje su to proizvodne snage stvorile apstraktni akumulativni karakter ranog modernog trgovačkog kapitala? Kompas ili pronalazak naočara? Navodna uzročna veza ne postoji.

Istina je međutim da apstraktni karakter akumulacije i slobodnog preduzetništva moderne monetarizovane ekonomije nije mogao nastati direktno od srednjovekovnih gradskih trgovaca i zanatlija. Te grupe, smeštene u nišama agrarnog društva, ostale su vezane gildama i cehovima za ograničeni sistem uzajamnih obaveza i tradicija. Njihova tržišta nije karakterisala slobodna konkurencija, a još manje apstraktna logika akumulacije. Sve dok trgovački klanovi – poput zloglasnih Fugera (Fugger, nemačka trgovačka i bankarska porodica, XV–XVI vek) – nisu postali ratni finansijeri režima vatrenog oružja, interes se nije okrenuo ka čistoj monetarnoj akumulaciji. Kao kreditori kneževa, ti finansijeri su bili zainteresovani za najveći mogući ratni plen, koji se mogao lako pretočiti u srebro. Ta apstraktna profitna kalkulacija, oslobođena svih društvenih veza, ponavljala se i među plaćeničkim zapovednicima. Apstraktna racionalizacija modernog poslovanja proizašla je iz cevi pušaka i topova profesionalnih ubica i palikuća, a ne iz interesa za opšte dobro.

Upotreba musketa i topova je praktično bila rani oblik „apstraktnog rada“. Čak i danas većina ljudi se sapliće o taj izraz, iako nije teško shvatiti šta se pod njim podrazumeva. „Apstraktni rad“ je aktivnost koja se obavlja za novac, u kojoj je novčani interes odlučujući, što znači da sadržaj rada postaje relativno nevažan („indiferentni rad“). U prvobitnom obliku modernog monetarizovanog subjektiviteta ta indiferentnost je vodila pravo u destrukciju, pri čemu je i samoponištavanje bilo prihvatljiv ishod. Objektivizacija sveta radi indiferentnog stvaranja profita uključivala je samoobjektivizaciju uz smrtonosni rizik. Preduzetnici i radnici smrti bili su, na prototipski način i u istoj meri, identični istorijski subjekt-objekt: plaćenički zapovednici, odnosno menadžeri, isto kao i vojnici, odnosno najamni radnici. Svejedno je protiv koga se ili zbog čega vodi rat, u koju granu proizvodnje se ulaže novac, o kakvom je poslu reč, važna je samo cena, čak i ako neki svet, svejedno koji, mora propasti zbog toga.

Nihilizam novca se u početku maskirao slikama iz seljačkog života. Pre „uglja“, „seno“ je bilo žargonski izraz za apstraktni novčani interes, a neko je težio da „zgrće novac poput sena“, bez obzira na sve ostalo, kao što pokazuje i jedna pesma landsknehta:

*Wir haben keine Sorgen
Wohl um das röm'sche Reich
Es sterb heut oder morgen,
Das gilt uns alles gleich.
Und ging es auch in Stücke,
Wenn nur das Heu gerät,
Draus drehen wir ein Stricke,
Der es zusammen näht.*

(Nije nas briga za Rimsko carstvo
da li će umreti danas ili sutra,
nama je svejedno.
I ako sve ode u paramparčad,
dok god bude dosta sena,
zgrtaćemo ga zajedno.)

Obični vojnici u vojnim aparatima u razvoju bili su istovremeno brutalizovani i društveno degradirani zbog nedostatka vlastitih sredstava za proizvodnju. Oni su i prvi iskusili nezaposlenost. Kada u blagajnama gospodara rata više ne bi bilo novca, radna mesta u vojskama bi se istopila. Mnogi musketari i topdžije bili su žrtve masovnih otpuštanja; našli bi se i doslovno izbačeni na ulicu, bez ikakvog osiguranja, i od njih se strahovalo kao od lutajućih prosjaka, lopova i povremenih razbojnika. Tip neukorenjenog i nezaposlenog vojnika bio je masovni fenomen.

Monetarizacija društva

Ratni plen i pozajmice od kapitalističkih trgovaca, ratnih finansijera, nisu bili dovoljni da bi se ratna mašinerija držala u pogonu. Cela društvena reprodukcija se iscrpljivala da bi se ta mašina mogla nahraniti, pri čemu se i sama potčinjavala monetarnoj formi. U početku je to značilo monetarizaciju nameta u prirodnim proizvodima. Dok su porezi prirodne ekonomije ostajali vezani za stvarne poljoprivredne prinose, monetarni porezi su ih u potpunosti apstrahovali od prirodnih uslova i tako preneli logiku vojnog aparata na svakodnevni život.

Nezasita glad za novcem je pod režimom vatrenog oružja postala presudan momenat. Prema skorašnjim proračunima, između 15. i 18. veka poresko opterećenje je poraslo za najmanje 2200 procenata. Brojni izvori svedoče da je nametanje monetarnog oblika demoralisalo ljude.

Čak i Ruso u svojim autobiografskim *Ispovestima* piše kako je tokom svojih mladalačkih skitnji Evropom saznao za patnje osiromašenog seoskog stanovništva:

„Nakon nekoliko sati... ušao sam umoran i mrtav od gladi i žeđi u kuću nekog seljaka... Zamolio sam tog seljaka da mi da objed koji ću platiti. Ponudio mi je obrano mlijeko i prost ječmeni kruh, i rekao da je to sve što ima... Seljak, koji me je promatrao, zaključio je po mome teku da sam govorio istinu, i rekao mi da vidi da sam dobar i pošten mladić, koji nije došao da ga izda. Odmah je otvorio neka podrumka vratašca pokraj kuhinje, sišao i vratio se začas... s veoma primamljivom, premda već načetom šunkom... Tome je dodao i prilično debeo omlet... Kad je došlo do plaćanja,

opet su ga obuzeli nemir i strah; nije htio primiti novac od mene i neobično ga je uzbuđeno odbijao... a ja nisam mogao ni zamisliti čega se plaši. Napokon je drščući izgovorio dvije strašne riječi: poreznici i inspektori.⁴ Objasnio mi je da skriva svoje vino od uhoda, a svoj kruh zbog nameta, i da bi s njim bilo svršeno kad bi itko mogao i naslutiti da ne umire od gladi... Izašao sam iz njegove kuće ljutit, ali i ganut, i žalio sudbinu tih lijepih krajeva, kojima je priroda obilno podijelila svoje darove samo zato da bi postali plijen barbarskih poreznika.“⁵

Ti seoski poreznici su, uz ratne finansijere i kondotijere, predstavljali još jedan prototip slobodnog preduzetništva, u tom smislu što su kupovali od države pravo da sakupljaju novac za neki paušalni iznos. A ako bi to bilo neophodno, onima koji nisu mogli da plate sudski izvršitelj bi konfiskovao i poslednju kravu ili alatku, kako bi od toga zaradio novac.

Ali ni konverzija prirodnih dobara u novčane namete i njihov prekomerni rast nisu mogli da utole glad ratne mašinerije za novcem. Vojni despotizam modernizacije prešao je na osnivanje sopstvenih proizvodnih preduzeća, mimo gildi i cehova, čija svrha više nije bila zadovoljavanje potreba već isključivo prikupljanje novca. Te državne manufakture i plantaže po prvi put su proizvodile za veliko anonimno tržište, koje će vremenom postati preduslov za slobodnu konkurenciju. A kako se niko nije dobrovoljno prijavljivao za jeftin najamni rad, koristili su se osuđenici, mentalno oboleli zatvorenici, a na periferiji i robovi. Čak su izmišljeni posebni prestupi kako bi se mogle obezbediti mase prinudnih radnika. Upravnici novih kaznenih zavoda i radionica namenjenih slobodnom tržištu, koji su se razvili tokom prinudne monetarizacije društva, upotpunjuju slavnu kolekciju prototipova slobodnog preduzetništva.

Državotvorni rat

Kondotijeri, koji su sebe i svoje privatne vojske prodavali gradu ili vladaru koji bi ponudio najviše, bili su prelazna pojava. Uskoro su kneževske uprave, koje su se u početku javljale samo kao klijenti, uzele stvar u svoje ruke. Ono što će kasnije postati zakon razvoja modernih ekonomija, prvi put se nametnulo na nivou sila koje su ratovale vatrenim oružjem: velike ribe su progutale male.

Jednom pokrenute samoodrživom dinamikom „vojne revolucije“, novonastale rane moderne države počele su da se u procesu širenja bacaju jedne na druge. U dotad neviđenim krvoprolićima odmerile su svoje snage, koje su se po prvi put zasnivale na krupnoj tehnologiji, kako bi se izborile za nadmoć u Evropi. Liberalno-konzervativni švajcarski istoričar Jakob Burkhart je s pravom govorio o „državotvornom ratu“ ranog modernog perioda⁶, budući da su tada postavljeni temelji današnjih struktura moći i onog naličja monetarizovane reprodukcije koji nazivamo politikom.

Ta dinamika je bila ubrzana otkrićem Amerike. Kako je moderna vojna tehnologija sve više napredovala, tako se i glad za novcem vojnih mašina razvila u kolonijalnu ekspanziju u obe Amerike, što je bilo nezamislivo bez vatrenog oružja. Poznato je da su avanturisti poput Pizara (Fran-

⁴ „Rats-de-Cave“, doslovno, „podrumski pacovi“.

⁵ J. J. Rousseau, *Les Confessions*, 1782–1789; *Ispovijesti* I, Nakladni zavod Matice hrvatske, 1982, poglavlje IV, str. 149–150, preveo Radovan Ivšić (uz neke korekcije i prilagođavanja).

⁶ Omaška autora, ne Jacob (1818–1897) nego Johannes Burckhardt (1943, nemački istoričar), „Der Dreißigjährige Krieg als frühmoderner Staatsbildungskrieg (Tridesetogodišnji rat kao rani moderni državotvorni rat)“, *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht* 45 (1994), str. 487–499.

cisco Pizzaro) masakrirali cele indijanske narode sa svega nekoliko topova i šačicom musketara. Ekonomija oružja i kolonijalizam nosili su jedno drugo. Neprestani saobraćaj preko Atlantika zahtevao je programe za izgradnju ogromnih flota, što se opet moglo izvesti samo pomoću apstraktne monetarne ekonomije. „Državotvorni rat“ je poprimio transkontinentalne dimenzije. Iza logike topova vrebala je oholost svetske dominacije. Tako je Sedmogodišnji rat, 1756–1763, između Pruske i Engleske s jedne strane, i Austrije, Rusije i Francuske s druge, bio prvi svetski rat, budući da se istovremeno vodio u Evropi i u kolonijama Novog sveta.

Istorija se sada sastojala od sve bržeg niza vojnih sukoba. Prema Džefriju Parkeru, modernost je bila period s najmanje mira u celokupnoj ljudskoj istoriji, kako u pogledu učestalosti ratova, tako i u pogledu njihovog trajanja i razmera. Tu kompresiju rata i militarizaciju ekonomije nužno je pratila centralizacija društva. Velike ribe nisu gutale male samo spolja, između država, nego i unutar njih. Reorganizovana je celokupna vladavina unutar državnih struktura definisanih topom. Do 16. veka nije bilo organizovane uprave koja bi u potpunosti sezala od vrha naniže. Obični ljudi su morali da plaćaju poreze u naturi ili radu, ali inače su bili prepušteni sami sebi. Većinu pitanja regulisale su ustanove koje su bile koliko autonomne, toliko i ograničenog dometa. Postojale su čak i velike oblasti u kojima nezavisno naoružani slobodni seljaci i zanatlije nisu znali za feudalizam; represivni karakter tih struktura je proizlazio pre svega iz ograničenja odnosa zasnovanih na krvnom srodstvu.

Modernizacija u početku nije značila ništa drugo do uništavanje tih oblika „ograničene autonomije“, odozgo i spolja, kako bi se ljudi potčinili zahtevima „političke ekonomije vatrenog oružja“, to jest, monetarnom oporezivanju, i na kraju pretvorili u puke jedinice apstraktnog rada koje proizvode novac. Od seljačkih ratova u 15. i 16. veku, do „razbijača mašina“ (ludita) iz 19. veka, nezavisni proizvođači su se očajnički borili protiv svog pretvaranja u funkcionalni materijal ratne mašine i njene apstraktne monetarne ekonomije. Taj otpor je ugušen u krvi. Apsolutistički državni aparati, utemeljeni na izumu vatrenog oružja, silom su nametnuli svoje imperativne.

Izolovana ekonomija

Iza sveprisutne moderne prisile za zarađivanjem novca, u krajnjoj liniji, stoji logika topovske grmljavine. Ona je pokrenula dinamiku društvenih promena koja je u 18. veku počela da se okreće protiv svojih tvoraca. „Politička ekonomija“ oružanog i vojnog aparata, odvojena od društva i zasnovana isključivo na apstraktnom radu, postala je nezavisna od svoje prvobitne svrhe. Iz gladi za novcem vojnog despotizma rane moderne razvio se princip „valorizacije vrednosti“, koji se od ranog 19. veka zove kapitalizam. Rigidna ljuštura dirigovanog sistema vojnog etatizma razbijena je da bi se sada nezavisnoj monetarnoj mašini omogućilo da napreduje kao svrha sama po sebi, u obliku „izolovane ekonomije“, oslobođene svih društvenih i kulturnih stega (Karl Polanyi) i da bi se anonimnoj konkurenciji omogućilo nesputano delovanje.

Taj oblik totalne konkurencije, koji svoje poreklo ima u totalnom ratu, nosi Kainov znak čak i u svom pojmovnom aparatu. Nije slučajno Tomas Hobs, osnivač moderne liberalne teorije države, proglasio „rat svih protiv svih“ za prirodno ljudsko stanje. U 18. veku, zagovornici takozvanog prosvetiteljstva preveli su imperativne „izolovane ekonomije“ u apstraktnu filozofsku ontologiju „autonomnog subjekta“, koju je totalitarni oblik vrednosti ionako već podrazumevao. S druge strane, socijalizam je samo prisvojio metafiziku države kao drugi pol iste buržoaske ontologije,

a s njom i ratno-ekonomsko poreklo modernog sveta. Nije slučajno marksistički radnički pokret sasvim otvoreno i pozitivno govorio o sebi kao o „radnoj armiji“.

Za današnje demokratije globalnog tržišta, „izolovana“ valorizacija vrednosti, koja je sama sebi cilj, i apstraktni rad odavno su postali samorazumljiva i internalizovana datost. One su do krajnosti sprovele ne samo monetarizaciju svih oblasti života već i odgovarajuće birokratske uprave nad ljudima. Sva prava i slobode, svako navodno samoodređenje i lična odgovornost, svaka politika i svi partijski programi uvek izvire iz te prećutne apriornosti.

Radikalna kritika kapitalizma ostaće blokirana sve dok deli ontološku osnovu buržoaske subjektivnosti. Većina levičarskih kritičara buržoaskih ontologa i sama zagovara buržoasku ontologiju. Implicitno ili čak eksplicitno, oni i dalje žele da ubede sebe u ispravnost ontološke konstrukcije buržoaskog prosvetiteljstva, čime usvajaju agnostički stav o pravom poreklu modernosti, budući da, suprotno svim činjenicama, tvrde kako se kapitalizam razvio direktno iz agrarnog društva.

Nasuprot tome, emancipatorska antimodernost neće negovati neku ideologiju zagledanu u prošlost već ozbiljno insistirati na svojoj „negativnoj dijalektici“, koja seže dalje od Adorna i istorijskog materijalizma, odnosno, na potrebi za konačnim raskidom s prosvetiteljskom ontologijom subjekta. To uključuje i novu evaluaciju istorije, koja više neće ignorisati poreklo modernosti u „političkoj ekonomiji vatrenog oružja“.

2002.

Literatura

Norbert Elias: *Über den Prozess der Zivilisation. Soziogenetische und psychogenetische Untersuchungen*. Frankfurt/Main 1990 (1936). *Proces civilizacije*, IK Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci, 2001, s nemačkog preveo Dušan Janjić.

Rudolf zur Lippe: *Vom Leib zum Körper. Naturbeherrschung am Menschen in der Renaissance*. Reinbek bei Hamburg 1988 (1974).

Karl Marx: *Das Kapital. Kritik der politischen Ökonomie*, Erster Band. Berlin 1965, (1867).

Geoffrey Parker: *The military revolution. Military innovation and the rise of the West, 1500–1800*. Cambridge, New York, 1988.

Karl Polanyi: *The Great Transformation*. New York 1975 (1944). Karl Polanji, *Velika transformacija*, Filip Višnjić, Beograd, 2003, sa engleskog prevela Dubravka Mićunović; naročito, Deo drugi, Uspon i pad tržišne privrede, I, Satanska fabrika, str. 80 (odnosno poglavlja 5. i 6).

Werner Sombart: *Krieg und Kapitalismus*. München 1913.

Max Weber: *Die protestantische Ethik*. Tübingen 1984 (1920). *Protestantska etika i duh kapitalizma*, Veselin Masleša – Svjetlost, Sarajevo, 1989, preveo Nika Milićević; ponovljeno izdanje, s donekle prilagođenim prevodom, Mediterran publishing, Novi Sad, 2011.

Max Weber: *Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der verstehenden Soziologie*. Tübingen 1985 (1922).

Karl Georg Zinn: *Kanonen und Pest. Über die Ursprünge der Neuzeit im 15. und 16. Jahrhundert.* Opladen 1989.

Izvor

Robert Kurz (1943–2012), „Der Knall der Moderne: Innovation durch Feuerwaffen, Expansion durch Krieg. Ein Blick in die Urgeschichte der abstrakten Arbeit veröffentlicht“, *Jungle.World*, 09. I 2002.

<https://jungle.world/artikel/2002/02/mit-moneten-und-kanonen>

<https://www.exit-online.org/link.php?tabelle=autoren&posnr=93>

Robert Kurz, intervju

„Robert Kurz em entrevista a Sonia Montaño“, Revista IHU On-Line, n° 188, 10. VII 2006, Universidade do Vale do Rio dos Sinos, S. Leopoldo, Porto Alegre, Brasil

<https://libcom.org/library/robert-kurz-interviewed-sonia-monta%C3%B1o>

<https://www.exit-online.org/link.php?tabelle=autoren&posnr=271>

<http://obeco.planetaclix.pt/rkurz234.htm>

„1 (Sonia Montaño). Šta podrazumevate pod 'radikalnom kritikom vrednosti'?

Robert Kurz: Kao što znate, tradicionalni marksisti iz radničkog pokreta osuđivali su kapitalizam samo zato što najamne radnike lišava famoznog viška vrednosti, koji su vlasnici nad sredstvima za proizvodnju prisvajali kao da je reč o nekom njihovom 'pravu na raspolaganje'. To je polovična kritika kapitalizma, koja društveni oblik vrednosti ostavlja van kritike i pri tom ga ontologizuje. Tako bi, prema tom načinu razmišljanja, socijalističko, postkapitalističko društvo trebalo da i dalje počiva na formi vrednosti i da deluje kao 'planski' sistem robne proizvodnje. Takvo shvatanje društvene promene bilo je promašaj. Problem se može objasniti samo istorijski: radnički pokret i državni socijalizam bili su samo deo istorije 'oblika proizvodnje zasnovanog na vrednosti' (Marks). Bila je to 'borba za priznanje' na terenu te društvene forme koja se nije dovodila u pitanje. Ali višak vrednosti može se prevazići samo zajedno s vrednošću, a ne pomoću planiranja i 'pravedne distribucije' vrednosti. To nije samo teoretsko pitanje. U skorašnjim krizama jedinstvenog planetarnog sistema, sama vrednost bila je devalorizovana trećom industrijskom revolucijom, utoliko što se 'apstraktni rad', kao njena supstanca, istopio. U takvim uslovima, moramo kritikovati i odbaciti vrednost kao osnovni oblik, a time i robnu proizvodnju kao takvu. (...)

Robert Kurz, ostali tekstovi, na nemačkom, engleskom i drugim jezicima

<https://www.exit-online.org/text1.php?tabelle=autoren&index=31>

<https://libcom.org/tags/robert-kurz>

In memory: <https://libcom.org/library/memory-robert-kurz-1943-2012-claus-peter-ortlieb>

Grupa *Krisis*

<http://www.krisis.org/>

Manifest protiv rada: <http://www.krisis.org/1999/manifest-gegen-die-arbeit/>

Eng.: <http://www.krisis.org/1999/manifesto-against-labour/>

<https://theanarchistlibrary.org/library/krisis-group-manifesto-against-labour>

Prevod: <http://gerusija.com/manifest-protiv-rada/>

Anarhistička biblioteka
Anti-Copyright

Robert Kurz
Veliki prasak modernosti
Inovacija kroz vatreno oružje, ekspanzija kroz rat:
osvrt na poreklo apstraktnog rada
2002.

Robert Kurz (1943–2012), „Der Knall der Moderne:
Innovation durch Feuerwaffen, Expansion durch Krieg.
Ein Blick in die Urgeschichte der abstrakten Arbeit veröffentlicht“,
Jungle.World, 09. I 2002.
Prevod: Burevesnik i anarhija/ blok 45, 2017, 2019.

anarhisticka-biblioteka.net